

УДК 821. 161. 3

М.І. Яніцкі

КАШТОЎНАСНЫЯ ПРЫЯРЫТЭТЫ МАЛАДОГА ПАКАЛЕННЯ Ў ПЕНТАЛОГІІ І. ШАМЯКІНА “ТРЫВОЖНАЕ ШЧАСЦЕ”

У артыкуле даследуюцца маральна-этычныя, сацыяльныя, ідэалагічныя арыенціры пакалення савецкай моладзі. Аўтар акцэнтуюе ўвагу на выяўленні моладдзю 40–50-х гадоў выключнага патрыятызму, пачуцця грамадзянскага абавязку, высокіх духоўных якасцей.

І. Шамякін заўсёды вылучаўся нераўнадушным стаўленнем да праблем надзённага жыцця, але яго цяжка абвінаваціць у кан'юктурнасці. Творы пісьменніка праўдзіва адлюстроўваюць падзеі гісторыі жыцця краіны і грамадства, а час пацвердзіў актуальнасць напісанага і слухнасць, аб'ектыўнасць аўтарскай пазіцыі. Гэты бясспрэчны факт у спалучэнні з уменнем ствараць напружаныя, дынамічныя сюжэты, майстэрствам дакладнага псіхалагічнага аналізу, схільнасцю да лірычнай манеры пісьма спрыяў таму, што кнігі І. Шамякіна карысталіся папулярнасцю ў чытацкай аўдыторыі.

Пенталогія “Трывожнае шчасце” не з'яўляецца выключэннем у шэрагу высокамастацкіх аповесцей і раманаў пісьменніка. Больш за тое, аўтабіяграфічны характар аповесцей надаваў пенталогіі большую праўдзівасць у адлюстраванні даваеннай, ваеннай і пасляваеннай рэчаіснасці, лёгкасць і непасрэднасць выкладу матэрыялу, асаблівы лірызм і эмацыянальнасць, што павышала давер чытача да зместу кнігі.

Напісанне кнігі “Трывожнае шчасце” як шырокага мастацкага палатна з пяці аповесцей Іванам Шамякіным не планавалася. Як прыгадвае пісьменнік у сваім дзённіку-успаміне “Роздум на апошнім перагоне”, першая аповесць “Непаўторная вясна” задумвалася ў якасці самастойнага твора і з'явілася нечаканым вынікам узнёсла-рамантычнага настрою аўтара і ягонай фантазіі [1, с. 253].

У 1956 годзе І. Шамякін у якасці кіраўніка турыстычнай групы наведаў Югаславію. Казачная прырода Адрыятычнага ўзбярэжжа, гасціннасць югаславаў, прысутнасць побач любімага чалавека, жонкі Марыі Філатаўны, спрыялі не толькі прыемнаму адпачынку, але і вярталі памяць пісьменніка ў трывожныя і ў той жа час шчаслівыя даваенныя гады – вясну юнацкага кахання. Сваё падарожжа па Югаславіі пазней аўтар пенталогіі назваў “мядовым месяцам”, бо такой магчымасці ў выпускніка тэхнікума будаўнічых матэрыялаў Івана Шамякіна і яго жонкі Машы Кротавай, якая працавала фельчаркай на вёсцы пасля медвучылішча, не было ні да вайны, ні ў час вайны, ні пасля яе.

На радзіму пісьменнік вярнуўся, па сутнасці, з завершанай аповесцю. За кароткі час першы твор вырас у тэтралогію пад агульнай назвай “Трывожнае шчасце”.

Цэнтральнымі вобразамі пенталогіі з'яўляюцца Пятро Шапятовіч і Саша Траянава, якія намалюваны аўтарам з выразнай сімпатыяй, любоўю, з лёгкай іроніяй сталага чалавека, які ўжо перажыў гэтыя трапяткія, непаўторныя імгненні першага кахання. Пятро і Саша ўвасабляюць сабой пакаленне даваеннай моладзі, дакладней, яго лепшых прадстаўнікоў.

Ужо на першых старонках аповесці пісьменнік знаёміць чытачоў з Пятром Шапятовічам, студэнтам дарожнага тэхнікума, які спяшаецца да сваёй каханай Сашы Траянавай, што працуе фельчаркай у адной з вёсак на Палессі. Аўтар пераконвае чытача ў тым, што Пятро – натура паэтычная, уражлівая, з багатай фантазіяй. У яго пацёртым

цыратавым партфелі ляжаць дзённікі, у якія студэнт старанна запісваў свае думкі-разважанні.

Пісьменнік дакладна малюе псіхалагічны стан юнака: ён каторы раз пракручвае ў памяці сустрэчы з Сашай у Гомелі, аналізуе яе лісты і запрашэнне ў госці, і яго агортвае натуральная трывога, няўпэўненасць перад блізкай сустрэчай. Пятро губляецца ў здагадках, чаму яе апошні ліст быў такім кароткім і сухім, яго сэрца поўніцца незразумелай трывогай. Галоўны герой твора падкупае нас сваёй шчырасцю, юнацкай непасрэднасцю.

Высокай маральнай патрабавальнасцю да сябе і блізкіх, чысцінёй і прыгажосцю перажыванняў звяртае на сябе ўвагу і Саша. І. Шамякін тлумачыць псіхалагічную матываванасць паводзінаў галоўных герояў. Дзяўчына чакала прыезду каханага: яна заўважыла Пецю, калі той яшчэ толькі набліжаўся да вёскі. Каб не выдаць свайго хвалявання, нават страху, яна зрабіла выгляд, што здзіўлена прыезду Пятра. Саша ўспрымае каханне як чыстае і рамантычнае пачуццё, якое павінна быць глыбока інтымным. Яна саромеецца прылюднага выяўлення сваіх пачуццяў: дзяўчыну палохае сама думка, што ў вёсцы Пецю могуць успрыняць як яе жаніха.

Пісьменнік змог перадаць каханне Пятра і Сашы ва ўсёй яго эмацыйна-псіхалагічнай шматграннасці, непрадказальнасці. Пакутуе ад свайго палкага, гарачага кахання Шапятовіч. Ён балюча перажывае адсутнасць Сашы, якая аднойчы доўга затрымалася на працы. Толькі даведаўшыся, што яго каханая прымала роды ў суседняй вёсцы, Пятро супакойваецца, нават пачынае ганарыцца Сашай. Апошняя кропля, што перапоўніла хворае ад беспадстаўнай рэўнасці сэрца Пятра, стаў эпізод сустрэчы Сашы з мясцовым настаўнікам Лялькевічам. Паміж Шапятовічам і дзяўчынай узнікае спрэчка, і юнак не можа справіцца з распаччу, уяўнай крыўдаю, якую нібыта нанесла яму каханая.

І. Шамякін дакладна малюе псіхалагічны партрэт юнака, калі той пакінуў вёску і аказаўся сам-насам са сваімі думкамі. З пачуццём лёгкай іроніі і спачування ён называе свайго героя “ўяўным пакутнікам”. Па-іншаму паглядзеў Пятро на Сашу, калі ў яго з’явілася магчымасць параўнаць яе са знаёмай дзяўчынай Любай, якая таксама працуе фельчаркай на вёсцы. Шапятовічу, пакрыўджанаму на Сашу, напачатку Люба спадабалася: яна ласкава называла яго *Пецечка*, атуліла пяшчотай і ўвагай. У хуткім часе Пятро зразумеў меркантильнасць паводзінаў дзяўчыны: ёй хацелася любымі сродкамі прывабіць перспектыўнага жаніха. Пісьменнік нездарма лічыць паводзіны фельчаркі “хітрай ласкавасцю”.

Непрыемна ўразілі Шапятовіча і адносіны Любы да працы. Дзяўчына збіраецца з Шапятовічам па грыбы, не зважаючы, што яе чакаюць работа і людзі: *Чорт не схопіць гэтых хворых*. Пеця пачынае разумець высакароднасць, сумленне і прафесійную этыку Сашы, якая ў адрозненне ад сваёй былой сакурсніцы ў любую хвіліну была гатовая прыйсці хвораму на дапамогу. У вобразе Сашы пісьменнік увасобіў лепшыя рысы свайго пакалення. У яе, тыповай прадстаўніцы моладзі даваеннага пакалення, абвостранае пачуццё грамадзянскага абавязку.

Саша з годнасцю вытрымлівае выпрабаванні кахання, не паддаючыся хвіліннай разгубленасці і спакусам. Яна адмаўляе сур’ёзным намерам Лялькевіча, хоць аб’ектыўныя абставіны складваюцца не на яе карысць і павінны былі б схіліць дзяўчыну да шлюбу з паважаным на вёсцы настаўнікам. Яшчэ не астыў у сэрцы боль пасля непатрэбнай спрэчкі з Пецем, гаспадыня і маці Лялькевіча настойліва ўгаворваюць выйсці за яго замуж, ды і сама Саша перакананая ў шчырасці пачуццяў настаўніка. Праблема маральнага, лёсавызначальнага выбару прымушае дзяўчыну сур’ёзна задумацца над жыццём, над сваёй будучыняй, дадае яе рамантычнаму характару рысы разважлівасці і жаночай сталасці.

У “Непаўторнай вясне” выразна прасочваецца эвалюцыя ў паводзінах, светапоглядзе, глыбіні інтымных пачуццяў галоўных герояў. Іх другая сустрэча ў непаўторную перадваенную вясну зусім не падобная на першы прыезд Шапятовіча ў госці да Сашы. Многае ўзважыўшы і пераацаніўшы, Пеця цяпер нібы на крылах ляціць да каханай. Праз разнастайныя сюжэтныя хады, сімвалічныя вобразы і мастацкія дэталі І. Шамякін змог ва ўсёй паўнаце і мастацкай дасканаласці паказаць шчаслівыя і непаўторныя імгненні кахання Пятра і Сашы. У тую вясну закаханым усё здавалася прыгожым, шчаслівым і светлым.

Пісьменнік дакладна і ўзрушана перадае тыя непаўторныя імгненні шчасця, якімі жыў гэтай вясной Пятро: “Ён хадзіў у стане нейкага незвычайнага ап’янення: увесь свет здаваўся яму ў гэтыя майскія дні... казачна чароўным, а ў цэнтры гэтага свету – яго сонцам, зоркай – была яна, яго Саша. Яна асвятляла яго сваім зьяннем, грэла сваім цяплом...” [2, с. 46].

Бясспрэчна, першая аповесць – лепшая ў пенталогіі па мастацкіх вартасцях, пра што неаднойчы гаварыў і сам аўтар. Тым не менш і ў наступных творах пісьменнік імкнуўся да мастацкай дасканаласці; каб не толькі дакладна адлюстравіць ваенную і пасляваенную рэчаіснасць, але і паказаць характары, паводзіны маладых людзей у складаных гістарычных умовах, жыццёвых сітуацыях.

Нядоўга цешыліся паэзіяй кахання і прыгожых пачуццяў Пятро і Саша. Яшчэ падчас летняга спаткання, знаходзячыся ў гасцях у Любы, Шапятовіч інтуітыўна адчуў подых вайны: па радыё аб’явілі аб нападзе фашысцкай Германіі на Польшчу, краіну-суседку Беларусі. Тады гэтая навіна толькі крыху ўсхвалявала хлопца, які шчыра верыў у сілу дагавора аб ненападзе і дружбе паміж Германіяй і СССР. Цяпер жа, калі ён зведаў сапраўднае шчасце і зразумеў сэнс жыцця, у яго сэрцы пасялілася трывога: “Што ж гэта будзе? Разбурыцца шчасце, вось гэтае яго шчасце, якое ён толькі што спазнаў? Адарвуць яго ад Сашы, вось ад гэтых яе мяккіх валасоў, якія нават пахнуць шчасцем, ад яе рук, такіх пяшчотных...” [2, с. 52].

Другая аповесць “Начныя зарніцы” вылучаецца глыбінёй псіхалагічных партрэтаў герояў твора, асабліва цэнтральнага вобраза Сашы Траянавай. Застаўшыся адна, без мужа, з гадавалай дачушкай на руках, маладая жанчына з годнасцю вынесла выпрабаванні вайны. Аўтар ставіць сваю гераіню ў складаныя драматычныя абставіны, якія патрабуюць ад яе пэўнага маральнага выбару. Так, пераадолеўшы пакуты сумлення і духоўныя хістанні, Саша згаджаецца прыняць у сваім доме параненага настаўніка Уладзіміра Лялькевіча, аднаго з кіраўнікоў партызанскай барацьбы. Жанчына бачыць, што Лялькевіч па-ранейшаму кахае яе, яе трывожаць і непакояць думкі пра Пятра, але пачуццё грамадзянскага абавязку і проста чалавечая спагада перамагаюць.

Трэцяя аповесць “Агонь і снег” прысвечана франтавым будням Пятра Шапятовіча. Форма дзённіка спрыяла стварэнню аб’ектыўнага апаведу змагання нявопытных напачатку вайны курсантаў-артылерыстаў, іх паступовага сталення і росту баявой вывучкі. Пісьменнік паказвае не толькі баявы дух, патрыятызм і высокае пачуццё грамадзянскага абавязку воінаў, якія вялі гераічную абарону Мурманска, але і захапляецца іх маральнымі якасцямі.

Сяброўства, калектывізм, гатоўнасць прыйсці адзін аднаму на дапамогу ў крытычных абставінах бою, на думку пісьменніка, былі адметнымі рысамі савецкіх салдат у цэлым і даваеннага пакалення моладзі ў прыватнасці. Менавіта такімі з’яўляюцца ў аповесці “Агонь і снег” вобразы Пятра Шапятовіча і яго сябра Сяні Пясочкага, які вылучаюцца сярод іншых зеніткаў сваёй эрудыцыяй, дасведчанасцю ў ваеннай справе, шчырасцю і добрабычлівасцю ва ўзаемаадносінах з аднапалчанамі.

Аб'ектыўнасць у адлюстраванні ваенных падзей дасягаецца і прынцыповай аўтарскай пазіцыяй: І. Шамякін не ідэалізуе сваё пакаленне. У “Роздуме на апошнім перагоне” пісьменнік, успамінаючы сваю баявую службу камандзіра гарматы, прыгадвае, што былі і сярод афіцэраў, і сярод радавых разлікаў батарэі розныя людзі, не толькі “правільныя”. Вобраз Сцяпана Кідалы, камандзіра ўзвода, – яркае гэтакі пацвярджэнне. З пазіцыяй сучаснасці, калі грамадствам асуджаны негатыўныя з’явы таталітарнага рэжыму, у тым ліку і ў арміі, вобраз кар’ерыста Кідалы ўспрымаецца асабліва актуальна. Сцяпан умела і цынічна карыстаецца атмасферай страху і падазронасці, натуральнай боязі беспадстаўных абвінавачванняў і жорсткіх пакаранняў, што панавалі ў тагачасным грамадстве, шальмуючы сумленых, няўгодных яму воінаў накшталт Сяні Пясоцкага.

У аповесці “Пошукі сустрэчы” пісьменнік працягвае асноўную тэму пенталогіі – тэму кахання і вернасці. Падзеі адбываюцца ў час вайны ў Беларусі, куды спяшаецца на сустрэчу са сваёй жонкай Пятро Шапятовіч. У адрозненне ад папярэдніх твораў “Трывожнага шчасця”, аповесць у меншай ступені аўтабіяграфічная і не вылучаецца дакладнасцю і праўдзівасцю ў адлюстраванні рэчаіснасці. Многія падзеі і факты ўспрымаюцца ненатуральна, яны бачацца надуманымі, штучна “прывязанымі” да сюжэта: выпадковасці, а не лагічнай заканамернасцю развіцця мастацкага дзеяння часта вызначаюць змест твора.

У заключнай аповесці “Мост” І. Шамякіным па-мастацку рэалізаваны багаты ўласны вопыт пасляваеннага аднаўлення жыцця, тыя цяжкасці і нястачы, з якімі давалося сутыкнуцца сялянам беларускай вёскі. У сацыяльным статусе галоўных герояў мала што змянілася ў параўнанні з даваенным жыццём: Саша працуе па спецыяльнасці на фельчарскім пункце, а Пятро апантана спалучае выкладчыцкую дзейнасць у школе з абавязкамі сакратара мясцовай партарганізацыі. Маладыя людзі выяўляюць сябе адказнымі працаўнікамі, грамадзянамі з прынцыповай уласнай пазіцыяй, неабыякавымі да будучыні краіны і суайчыннікаў.

Назвай пенталогіі І. Шамякін падкрэслівае сваё стаўленне да лёсу равеснікаў, ваеннага і пасляваеннага пакалення моладзі, захапляецца іх духоўнай прыгажосцю.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Шамякін, І. Трывожнае шчасце : пенталогія / І. Шамякін. – Мінск : Аракул, 1995. – 608 с.
2. Шамякін, І. Роздум на апошнім перагоне : дзённікі 1980–1995 гадоў / І. Шамякін. – Мінск : Маст. літ., 1998. – 257 с.

Janicky M.I. Moral values priorities of the young generation in the novel “Трывожнае шчасце” by Ivan Shamjakin

The article deals with the moral, ethical social, ideological beliefs of the young soviet generation of that time. The author emphasizes the exceptional uprise of patriotism, high moral values and the sense of civil duty with the soviet youth of the 40's and 50' s in the last century.